

Araştırma Makalesi / Research Article

Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Elçiliği (1807-1808)*

Melike Sarıkçıoğlu* - Mertcan Güngör**

(ORCID ID: 0000-0001-7915-3285 / 0000-0001-8944-6575)

Gönderim Tarihi (Submitted)	Kabul Tarihi (Accepted)	Yayın Tarihi (Published)
26.02.2020	11.08.2020	30.09.2020

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Sarıkçıoğlu, M., Güngör, M., "Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Elçiliği (1807-1808)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2020): 928-953.

APA: Sarıkçıoğlu, M., Güngör, M. (2020). Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Elçiliği (1807-1808). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (2) , 928-953.

Öz

Rusya 18. yüzyıldan itibaren askeri ve siyasi alanda kendini dünya politikasında göstermeye başlamış ve özellikle Akdeniz'e inme politikası nedeniyle Osmanlı Devleti'nin ve İran'ın ortak düşmanı durumuna gelmişti. Napolyon'un Avrupa siyasetinde etkin hale gelmeye başlamasıyla Rusya ile Fransa arasında oluşan politik çatışmaların şiddeti günden güne artmıştı. Durum bu olunca 1807 yılında, Feth Ali Şah ve Napolyon'un girişimleriyle Rusya'ya karşı Osmanlı, İran ve Fransa arasında üçlü ittifak oluşturma çabaları başlamıştır. Ancak bu çabalara Osmanlı Devleti sıcak bakmamaktaydı. Çünkü

---

* "Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Sefaretnameleri (Transkripsiyon-İnceleme)" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, msarikcioglu@mu.edu.tr.

PhD.- Faculty Member, Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Letters, Department of History, Turkey.

** Araştırmacı, Türkiye, mrtcngngr58@gmail.com.

Researcher, Turkey.

Fransa 1798'de Mısır'ı işgal etmesi sonucunda Osmanlı Devleti nezdinde güvenilirliğini kaybettirmişti. Fransa'nın Rusya ile barış yapması halinde, kurulması planlanan ittifakın Osmanlı topraklarını tehlikeye sokacağı düşünülmüştür. Ayrıca Osmanlı Devleti, kısa süre önce İran'da yönetimi ele geçirmiş olan Kaçar Hanedanı ile çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Özellikle İran'ın Fransa ile müttefik olma olasılığı Osmanlı Devleti'ni endişelendirmiştir. Durum bu olunca Seyyid Mehmed Refi Efendi, İran ile Fransa'nın arasını açması ve İran ile Osmanlı Devleti arasında süren olayları görüşmesi için Mayıs 1807'de İran elçisi olarak görevlendirilmişti. Refi Efendi'nin bu görev esnasında İran'a yolcuğu ve elçiliği dönemindeki faaliyetleri hakkında bilgi verilecektir. Çünkü Refi Efendi'nin elçiliği sırasındaki edindiği izlenim ve bilgileri o dönem için Osmanlı Devleti'nin İran'a karşı yürüttüğü politikada yol gösterici olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İran, Fransa, Rusya, Seyyid Mehmed Refi Efendi.

Seyyid Mehmed Refi Efendi's Ambassadorship of Iran (1807-1808)

Abstract

From the 18th century onwards, Russia began to show itself as a political and military policy. Particularly due to Russia's ideology of stroke in the Mediterranean, It became the common enemy of the Ottoman Empire and Iran. Trilateral alliance efforts between the Ottomans, Iran and France have begun. However, the Ottoman Empire did not take good care of these efforts. Because the Ottoman state does not trust France and Iran. When this is the case, Refi Efendi opened the gap between Iran and France, In May 1807, he was sent as an envoy to Iran to discuss the events between Iran and the Ottoman Empire. Refi Efendi returned to Istanbul in January 1808. In the meantime, he wrote two curses, which he had seen during his voyage and told about his activities in Iran.

Keywords: Ottoman, Iran, France, Russia, Seyyid Mehmed Refi Efendi

Giriş

Devletlerarası ilişkilerde elçiler önemli görevleri yerine getirirler. Bu nedenle gerek elçilerin faaliyetlerinin, gerek dönemin politikasının ve siyasi olaylarının anlaşılması adına, elçiler veya elçilerin maiyetindeki kişilerin verdikleri bilgi ve görüşler önemli kaynaklardır. Bu bağlamda

Refi Efendi'nin de 1807–1808 tarihler arasındaki İran elçiliği, dönemin Osmanlı-İran ilişkilerini anlama açısından büyük önem arz etmektedir.

Refi Efendi'nin bu dönemde İran'a elçi olarak gönderilme nedenlerinin daha iyi anlaşılması ve değerlendirilebilmesi için Osmanlı Devleti'nin hem İran hem Avrupa devletleriyle var olan ilişkilerinden kısaca söz etmek gerekir. Çünkü Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran'a gönderilmesinin nedenleri ve Refi Efendi'nin gerçekleştirdiği faaliyetlerin amaçları, Osmanlı Devleti'nin hem Avrupa devletleri hem de İran'a karşı yürüttüğü dış politikayla ve gelişen siyasi olaylarla bağlantılıdır.

Osmanlı Devleti'nin dış politikası, Avrupa'da meydana gelen sosyal, askerî ve siyasi olaylara bağlı olarak, zaman içinde büyük değişikliklere uğramıştır. Yakınçağ'ın başlarında geniş topraklara sahip olan Osmanlı Devleti, Fransız İhtilali'nden kısa sürede etkilenmiştir. Napolyon, gösterdiği pek çok başarının ardından, güttüğü siyaset doğrultusunda, kıta Avrupası'nda yenemediği İngiltere'nin sömürge yollarını, özellikle Hint yolunu keserek zora sokmak gayesiyle¹, Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmişti.² Osmanlı Devleti, Mısır meselesinin üstesinden gelmek için İngiltere ve Rusya ile birlikte hareket etme yoluna gitmiş ve kısa süre sonra, Rusya ve İngiltere ile ittifak antlaşmaları yapmıştı.³ Bu antlaşmalarla Rusya Akdeniz'de ticari ve iktisadi çıkarlar temin etmiş İngiltere ise Fransa'nın Hindistan'a yönelmesine engel olmuştu. Osmanlı ise Doğu Akdeniz'den Fransızları uzaklaştırmanın yolunu bulduğu gibi bu sırada Rusların kendilerine bir savaş açma ve bir tarafta Fransa diğer tarafta Rusya ile savaşma ihtimalini bertaraf etmişti.⁴

Fransızların Mısır'ı işgaline bu ittifakın faaliyetleri neticesinde 30 Ağustos 1801'de son verilmiş ise de, bu defa da Osmanlı Devleti müttefikleriyle karşı karşıya kalmıştır. Zira Ruslar, Fransızlardan alınan

¹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Beşinci Baskı, İstanbul 2000, s.80.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara 1988, s.21.

³ Mehmed Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası -Küçük Kaynarca'dan Tanzimata (1774-1839)", *Türk Dış Politikası -Osmanlı Dönemi-*, C. II, Editör: Mustafa Bıyıklı, İstanbul 2008. s.104.

⁴ Karal, *a.g.e.*, C. V, s.35-36.

Yunan adalarına ve Adriyatik'teki adalara yerleşmek istemiş, İngilizler ise Mısır'dan çıkmak istememişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti yönünü Fransızlara çevirmek zorunda kalmıştır.⁵ 25 Haziran 1802'de Osmanlı ile Fransa arasında imzalanan Paris Barış Antlaşması aynen kabul edilmiş, böylelikle Mısır, işgalden önce olduğu gibi tümüyle Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalmıştır.⁶ Böylece Paris Antlaşması ile Mısır'ın işgalinden doğan pürüzler halledilmiş ve Osmanlı-Fransız ilişkileri tekrar dostluk yoluna girmiştir.⁷

Osmanlı Devleti bu gelişmelerin sonucunda 6 Şubat 1806'da Napolyon'un imparatorluğunu tanımış ve ilişkiler tekrar Fransa ile gelişmeye başlamıştır.⁸ Osmanlı Devleti için Rus tehlikesi daima gündemdedir ve Fransa, Rusya ile İngiltere'nin siyasi manevralarına karşı kullanılabilir bir denge unsurudur. Fransa-Osmanlı yakınlaşması doğal olarak İngiltere ve Rusya nezdinde iyi karşılanmamış ve Rusya Osmanlı topraklarına saldırmış karşılık olarak Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilan etmiştir.⁹ Yakıncağ'ın başlarında Osmanlı Devleti yukarıda görüldüğü üzere devletlerarası ilişkilerde oldukça dikkatli davranmıştır. Bir devletin gücünü diğerinin gücüyle alt etmeyi hedeflemiş böylelikle ince bir denge politikası yürütmeye çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Batı'da ilişkileri bu minval üzere iken, İran'da hanedan değişikliği olmuştur. 1795 senesinde Kaçar Hanedanlığına mensup olan Ağa Muhammed Han'ın tahta oturmasıyla İran'da Kaçarlar devri başlamıştır.¹⁰ Ağa Muhammed Han tahta geçtiğinde Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'ya Osmanlı ile İran arasındaki eski

⁵ Yalçinkaya, *a.g.e.*, s.104-107.

⁶ İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1999, s.334-336.

⁷ Karal, *a.g.e.*, C. V, s.46.

⁸ Yalçinkaya, *a.g.e.* s.108.

⁹ Karal, *a.g.e.*, C. V, s.50-54.

¹⁰ Yılmaz Karadeniz, *İran'da Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı*, İstanbul 2006, s.67.

anlaşmalara bağlı kalınacağını ve dostluğun devam ettirilmesinden yana olduğunu bildirmiştir.¹¹

Kafkasya'yı stratejik olarak hayli önemli gören İran bu bölgede çeşitli faaliyetlerde bulunuyordu. Örneğin 1800 yılında Tebriz'in yönetiminde bulunan Şehzade Abbas Mirza¹² emrindeki yirmi bin kişilik orduyla Hoy ve Revan civarına seferler yapmıştı.¹³ Osmanlı Devleti ayrıca bu dönemde Osmanlı-İran ilişkilerini etkileyen iç meselelerden olan Vehhabilerin saldırgan faaliyetleri ve Baban Sancağı meselesi ile uğraşmak zorunda kalmıştı.¹⁴ Osmanlı Devleti, İran ile bu konuları diplomatik yolla çözmeye çalışıyordu.

Osmanlı ve İran arasında sorunlar bu şekilde sürerken bu iki devletin ortak düşmanı olan Rusya, Balkanlar ve Kafkasya üzerinden Akdeniz'e inip, Basra ve Hint Okyanusu'na ulaşarak sömürge alanını genişletmeyi amaçlamaktaydı.¹⁵ Ayrıca İngiltere sömürgesi haline getirdiği Hindistan'dan, askeri ve siyasi alanda güçlenen Fransa ve Rusya'yı uzak tutmak istemektedir.¹⁶

Rusya'nın 1801 yılında Gürcistan'ı işgal etmesi üzerine Feth Ali Şah da 1804'te Rusya'ya savaş ilan etmek zorunda kalmıştı.¹⁷ Osmanlı Devleti de Napolyon'un İmparatorluğunu tanıdıktan sonra hem Rusya hem de İngiltere ile bir harbin içine düşmüştü. Fransa, Osmanlı ve İran arasında bir üçlü ittifak gerçekleştirmek gayesiyle çalışmalar yapmıştı.¹⁸ Ancak Osmanlı Devleti, Fransa'nın ittifak girişimlerine oldukça temkinli yaklaşmıştır. Bunun en belirgin nedeni Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne

¹¹ Yahya Kalantarı, *Feth-Ali Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sonçağ Tarihi Kürsüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1976, s.18.

¹² Karadeniz, *İslahat Görünümlü İngiliz İşgali'nin Safhaları*, Ankara 2017, s.70.

¹³ Sıtkı Uluerler, "Osmanlı-İran Siyasi İlişkilerinde İran Şehzadesi Abbas Mirza'nın Rolü (1800-1833)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.22, S: 2, Elazığ 2012, s.309.

¹⁴ Mehmed Ali Büyükkaya, "Vehhabilik", *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi(DİA)*, C. 42, s.611; Uluerler, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri, s.121-122,127-128.

¹⁵ Uluerler, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri, s.81.

¹⁶ Karadeniz, *İran'da Sömürgecilik Mücadelesi*, s.76-77.

¹⁷ Kurat, a.g.e., s.50; Tahsin Yazıcı, "Feth Ali Şah", *DİA*, C. 12, s. 451.

¹⁸ Gül Akyılmaz, III. Selim Döneminde Osmanlı Dış Politikası ve İç Politika Üzerindeki Etkileri, (Yayımlanmamış Profesörlük Çalışması), Konya 1995, s.105.

dost görünmesine karşın Mısır'ı ansızın işgal etmesidir.¹⁹ Ancak Feth Ali Şah böyle bir ittifaka dünden razıdır.²⁰ Rıza Han'ın faaliyetleri sonucunda Fransa ve İran arasında Mayıs 1807'de Finkelstein Anlaşması imzalanmıştır.²¹ Rıza Han bu ittifaka Osmanlı Devleti'ni de dâhil etmek için Osmanlı ile görüşmelerde bulunmuştu. Bu görüşmelerde kendisine iki İslam devleti arasında doğal ittifak bulunduğu ve bu ittifak için anlaşma yapılmasının lüzumsuz olduğu gibi çeşitli cevaplar verilmiştir. Rıza Han'a bu meselelerle alakalı detaylı cevapların İran'a sefir tayin edilmiş olan Refi Efendi'ye anlatıldığı da bildirilmiştir. Mirza Rıza Han'a bu şekilde nazikçe karşılık verilerek ittifak teklifi geri çevrilmiştir.²² Bu arada Fransa'nın Rus ordularını Friedland'da yenmesi ile Fransa ile Rusya arasında 9 Temmuz 1807'de Tilsit Antlaşması imzalanmıştır.²³ Tilsit Antlaşması, Napolyon'un İran'a karşı yürüttüğü siyasette de değişikliğe gitmesine neden olmuştur.²⁴ Dolayısıyla Tilsit Antlaşması'yla birlikte Fransa, Osmanlı ve İran arasında üçlü ittifakın kurulma ihtimali ortadan kalkmıştır. Böylece Fransa ittifak girişimini siyasi bir hamle olarak kullanarak Rusya'yı barışa zorlamayı başarmıştır.

1. Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin Hayatı

Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin hayatı ve memuriyeti hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Babası Çavuşan-ı Dergah-ı Âli'den Said Çavuş'tur.²⁵ Refi Efendi'nin ne zaman, nerede doğduğu bilinmemektedir. Refi Efendi'nin mühürlerinde yer alan "es-seyyid" ibaresine göre onun seyyid bir aileden geldiği anlaşılmaktadır.²⁶ Refi Efendi, Mektub-i Kalem bürosundan yetişerek oldukça önemli

¹⁹Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.E.), 191/25.

²⁰ Karadeniz, *İran'da Sömürgecilik Mücadelesi*, s.86; BOA., Hatt-ı Hümayun (HAT.), 161/6704.D; BOA., TS.MA.E., 191/25; Karadeniz, *İran'da Sömürgecilik Mücadelesi*, s.87.

²¹ Karadeniz, *İran'da Sömürgecilik Mücadelesi*, s.87-88.

²² BOA., HAT., 1651/4.

²³ Karal, *a.g.e.*, C. V, s.98.

²⁴ Karadeniz, *İran'da Sömürgecilik Mücadelesi*, s.91-92.

²⁵ BOA., Cevdet Timar (C.TZ.), 16/760.

²⁶ BOA., Cevdet Hariciye (C.HR),153/7648.

mevkilerde görev almıştır.²⁷ Divan-ı Hümayun kâtipleri olarak bilinen Hâcegân-ı Divân-ı Hümayun²⁸ zümresinden olan Refi Efendi'ye²⁹ zeamet tevcihi yapılmış, böylece zeametli hâcegân arasına girmiştir.³⁰ Hâcegân-ı Divan-ı Hümayun'a ne zaman dâhil olduğunu bilemediğimiz Refi Efendi'nin³¹ 1785 dolaylarında kâtipliğe başladığı söylenilebilir.

Refi Efendi, memuriyet hayatı sürecinde çeşitli kişilerinin muhallefatinın (terekelerinin) tanzimiyle görevlendirilmiştir. Bunlardan biri de Filibeli Hüseyin Bey muhallefatinın görevlendirilmesidir.³² Bu görev sırasında zimmetine para geçirdiği yönünde iftiraya uğramıştır.³³ Daha sonra kendisine başka görevler verildiği göz önünde bulundurulursa bu iftiradan temize çıktığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca Refi Efendi, Rikab-ı Hümayun Defterdarı'nın hizmetinde ve Mektub-ı Defteri çalışanları arasında yer almıştır. Bunların yanında Ordu-yu Hümayun ve Mehterhane-i Amire'nin mühimmat tanziminin idaresiyle görevlendirilmiştir.³⁴ İran sefirliğine atanmasından evvelki bir tarihte Arnavut İskenderiyesi'ne ve Belgrat'a görev için gitmiştir.³⁵ Ayrıca 1807'deki sefaretinden önce de Tahran'da bulunduğu dair Mufassal Sefaretname'de bilgi yer almaktadır.³⁶ İran sefirliğine atandığında kendisine küçük ruznamecilik tevcih edilmiş³⁷ sefreti sona erdikten sonra da bu görevde bulunmaya devam etmiştir.³⁸ İran'dan döndükten sonra IV. Mustafa'nın cülusunu bildirmek üzere Nemçe'ye (Avusturya'ya) sefir olarak tayin edilmesi söz konusu olmuş³⁹ ise de, bu görevde bulunduğu dair bir bilgiye ulaşamamıştır. 1809/1810

²⁷ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Tamamlayıp yayımlayan: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968, s.204.

²⁸ Mehmed İpşirli, "Hâcegân", *DİA*, C.14, İstanbul 1996, s.430.

²⁹ BOA., HAT., 161/6707.

³⁰ BOA., C.TZ., 16/760.

³¹ BOA., TS.MA.E., 318/34.

³² BOA., TS.MA.E., 318/34; BOA., TS.MA.E., 318/19.

³³ BOA., TS.MA.E., 318/34.

³⁴ BOA., C.TZ., 16/760.

³⁵ Mufassal Sefaretname, vr.5b.

³⁶ Mufassal Sefaretname, vr.9a.

³⁷ BOA., HAT, 161/6706.

³⁸ BOA., TS.MA.E., 366/15; BOA., TS.MA.E., 299/15.

³⁹ BOA., HAT., 1359/53414; BOA., HAT., 1279/49585; BOA., HAT., 1273/49396.

yılında Filibeli Rüstem Ağa'nın muhalefatına (terekesine) memur edilmiş ve Filibe'de vefat etmiştir.⁴⁰

2.Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin Görevi

İran, Fransa-Osmanlı ve İran arasında üçlü ittifakın kurulması için görüşmelere başlanması ve çeşitli meselelerin müzakere edilmesi isteğiyle, Osmanlı tarafından bir elçinin İran'a gönderilmesini talep etmişti.⁴¹ Buna ilave olarak Osmanlı Devleti'nden, Feth Ali Şah'ın veziri olan Mirza Şefi'ye gönderilecek mektubun önemli bir kişi tarafından getirilmesi konusunda ısrarcı olmuşlardır. Durum bu olunca Seyyid Mehmed Refi Efendi Osmanlı Devleti tarafından İran elçisi olarak görevlendirilmiştir.⁴² Refi Efendi'nin görünürdeki görevi kendisine verilen mektupları götürmektir. Nitekim Mufassal Sefaretname'nin Kütahya nüshasının müstensih notunda Refi Efendi'nin İran'a namerelik⁴³ görevi ile gittiği bilgisine yer verilmiştir.⁴⁴ Mütercim Asım, konuyla ilgili Rusya'nın İran topraklarına el uzatması ve Şirvan'ı istilaya başlaması üzerine Fransa'nın teşvikiyle üçlü ittifak anlaşması yapmak ve padişahın mektubunu ulaştırmak için Refi Efendi'nin İran'a elçi olarak gönderildiğini nakletmiştir.⁴⁵ Cevdet Paşa da Refi Efendi'nin ittifak tesisi için İran'a gönderildiğini kaydetmiştir.⁴⁶

Ancak Osmanlı Devleti, Fransa'nın ittifak oluşturma girişimlerini ve İran'da yürüttüğü faaliyetleri tehlikeli bulmuştur. Zira Rıza Han, Fransa'dan döndükten kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti, Fransa'nın Rusya ile sulh yoluna gittiği haberini almıştır. Bu günlerde 1806 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşı devam etmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, Fransa'nın Rusya ile birlikte Osmanlı topraklarına saldırma

⁴⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (Tertib-i Cedid), C.IX, İstanbul 1309, s.111; Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şâni-zâde Târîhi*, C.I, (Neşre Hazırlayan: Ziya Yılmaz), s.260; BOA., TS.MA.E., 1307/79.

⁴¹ Muhtasar Sefaretname, vr.25b.

⁴² Mufassal Sefaretname, vr.24b-25a.

⁴³ Nameres: Görevi, yalnızca mektup götürmek olan elçilere verilen isimdir. Bu kişilerin temsili sıfat ve yetkileri bulunmamaktadır. Bk.: Unat, *a.g.e.*, s.19.

⁴⁴ Mufassal Sefaretname, vr.1b.

⁴⁵ Mütercim Ahmed Asım, *Asım Tarihi*, C.II, s.125.

⁴⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, C.VII, İstanbul 1309, s.223-224.

ihtimali üzerinde durmuş ayrıca Fransa'nın İnan ile ittifak yaparak Osmanlı'ya saldırma ihtimalini de göz önünde bulundurmuştur.⁴⁷

Osmanlı devlet adamları, Fransa-İnan ittifakının Osmanlı-İnan ilişkilerinde hiçbir sorun yaratmasa bile araya soğukluk sokacağını düşünmüşlerdir. Bununla birlikte Fransa'nın hileli siyasetinin dünyaca bilindiği, yüzeysel olarak düşünülse bile Fransa'nın İslam âleminin tabii düşmanı olduğunun anlaşılacağı dile getirilmiştir.⁴⁸ Ayrıca Fransa'nın bu politikasıyla ilgili olarak padişah tarafından Fransa'nın Osmanlı Devleti ve İnan arasına fitne sokmasının uzak bir ihtimal olmadığı açıkça belirtilmiştir.⁴⁹ Fransa'nın böyle bir fitne ile Osmanlı topraklarını, Rusya'nın ise İnan topraklarını işgal edebileceği de düşünölmüştür.⁵⁰ Bu ihtimaller doğrultusunda Mütercim Asım ve Ahmet Cevdet Paşa'nın naklettiklerinin aksine, Refi Efendi'ye gizli görev olarak Fransa ile İnan arasında yapılan ittifakın iptalini sağlamak gayesiyle İnan'da faaliyetlerde bulunma görevi de verilmiştir.⁵¹

Konunun oldukça hassas olması nedeniyle akıllıca düşünölüp buna göre hareket edilmesi, Fransa ile İnan'ın aralarının soğutulması, İnan ile Osmanlı arasındaki kadim dostluk ve iki devletin de İslam dinine mensup olmaları vurgulanarak Osmanlı-İnan dostluğunun takviye edilmesi hedeflenmiştir. Refi Efendi'den bu minval üzere hareket etmesi istenmiş bu faaliyetleri gizlice sürdürmesi ve İnan'da bulunan Fransa elçilerine durumu belli etmemesi bildirilmiştir.⁵² Osmanlı Devleti diğer taraftan Fransa'daki gelişmeleri takip ederek, Fransa'da bulunan Osmanlı elçisi Vahid Efendi'den gelen bilgiler doğrultusunda Refi Efendi'nin faaliyetlerine yön vermiştir.⁵³ Ayrıca Refi Efendi Osmanlı-İnan arasında diğer bir sorun olan Vehhabi meselesine değinmemesi, Baban Abdurrahman Paşa meselesini görüşmesini ve Feth Ali Şah'ın şahlığının tasdiki konusunda ısrar edilirse, Şah'ın

⁴⁷ BOA., TS.MA.E.,191/25.

⁴⁸ BOA., TS.MA.E.,191/25.

⁴⁹ BOA., HAT., 1357/53193.

⁵⁰ BOA., TS.MA.E., 191/25.

⁵¹ BOA., HAT.,1357/53193; BOA., TS.MA.E.,191/25.

⁵² BOA., TS.MA.E., 191/25.

⁵³ BOA., HAT., 1357/53193.

Osmanlı Devleti'ne mektup göndererek şahlığının tanınmasını istemesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁴

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, İran ve Fransa ile oluşturulması olası bir ittifakı İran ve Fransa'ya güvenmediği için sakıncalı bulmuştur. Bu durumda Refi Efendi'nin, ittifak tesisi için değil Osmanlı Devleti'nin çıkarlarının korunması gayesiyle ittifakı engelleyici faaliyetler yürütmesi ve Osmanlı ile İran arasındaki meseleleri görüşmesi amacı ile İran'a gönderilmiş olduğu söylenebilir.

3.Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran'a Yolculuğu

Refi Efendi, görev için bu yolculuğa 23 Mayıs 1807 tarihinde çıkmıştır.⁵⁵ Refi Efendi ve maiyetindekiler İran'a doğru yola çıkmadan önce yolculukta gerekli olacak malzemeleri tedarik etmişlerdir. Bunun ardından yüklerini taşımak ve binmek için Erzurum ve Kars'tan satın aldıkları kırk baş hayvanın yanında dört tane yedek hayvan ve hayvanlarla ilgilenecek birkaç seyis ile birlikte yola çıkmışlardır. Yusuf Ziya Paşa, Refi Efendi ve maiyetinin korunması için yüz kişiden oluşan bir askeri birlik tayin etmiştir.⁵⁶ Refi Efendi 11 Ağustos 1807 tarihinde Kars'tan hareket ederek 1 Eylül 1807 tarihinde Şehzade Abbas'ın ordugâhına varıncaya kadar yirmi iki günlük bir yolculuk yapmıştır.

Refi Efendi ve maiyetindekiler Kars'tan yola çıktıkları gün geceyi Yüzcü Taifesi'nin bulunduğu mevkide geçirmişlerdir. Ertesi gün buradan yola çıkarak Nahcivan-ı Fars'a ulaşmışlardır. 12 Ağustos gecesini Nahcivan-ı Fars'ta, ertesi geceyi ise Hacıbayram köyünde geçirmişlerdir. 14 Ağustos günü sabah erken saatlerde Hacıbayram köyünden hareket etmişler aynı gün Kelekakima adlı köye ulaşmışlar ve burada altı gece konaklamışlardır.⁵⁷

Refi Efendi ve beraberindekiler 20 Ağustos günü Kelekakima'dan yola çıkmışlardır. Karasu kazasının yakınında bulunan Revan hanı ve Serdar Hüseyin Han'ın ordusuna yaklaştıklarında kırk, elli asker ve bir rehber tarafından karşılanmışlardır. Refi Efendi, "kaç at" adı verilen, at üzerinde iken ateş edip hedef vurmaya yönelik bir oyunun, karşılama

⁵⁴ BOA., Ali Emiri Mustafa IV. (AE.SMST.IV), 1/34.

⁵⁵ Muhtasar Sefaretname, vr.19b-20b.

⁵⁶ Muhtasar Sefaretname, vr.30b.

⁵⁷ Muhtasar Sefaretname, vr.30b-31a.

merasiminde sergilendiğini belirtmektedir. Refi Efendi ve beraberindekiler kendilerinin karşılamaya gelenlerin eşliğinde Hüseyin Han'ın ordugâhına ulaşmışlardır. Refi Efendi ordugâha ulaştıkları gün yani 20 Ağustos'ta akşam yemeği esnasında Hüseyin Han ile sohbet ettiklerini bildirmiştir. Hüseyin Han bu sohbet sırasında Refi Efendi'ye, Yusuf Ziya Pařa'nın emrine uygun olarak hareket edeceğini, din dűřmanlarının ortadan kaldırılması için gayret göstereceğini söylemiştir. Refi Efendi, Hüseyin Han'ın kavmi arasında cesur bir kimse olarak tanındığını söylese de onu ekři suratlı, içkiye dűřkün, kendini övmeyi seven, alçak ve utanmaz bir kiři olarak nitelendirmekten çekinmemiştir.⁵⁸

Bu ordugâhta üç gece konaklayan Refi Efendi ve maiyetindekiler 23 Ağustos günü yola çıkmışlardır. Güzergâhları üzerinde ve Hüseyin Han'ın ordugâhına bir saat uzaklıkta bulunan Üçkilise adlı Ermeni mabedine ulaşmışlar ve gerçekleştirilmekte olan Pazar Ayinini seyretmişlerdir. Bu sırada Hüseyin Han'ın beraberindekiler ile birlikte av bahanesiyle buraya gelerek gurubun Nahcivan'a ulaşıncaya kadar geriden gizlice takip ederek onları Beyazıt ve Hoy dağlarında bulunan eşkiyaların saldırılarından korumak istemişlerdir.⁵⁹

Refi Efendi ve beraberindekiler 23 Ağustos gecesini Evlühanelü adlı köyde geçirmiş ertesi gün İran tarafından gönderilen hediyelerle birlikte bir rehber buraya ulaşmıştır. Elçilik heyeti 24 Ağustos gecesini Hedelü köyünde, 25 Ağustos gecesini Miğrava köyünde, 26 Ağustos gecesini Nahcivan kasabasında, 27 Ağustos gecesini Gerger köyünde, 28 Ağustos gecesini Merter kasabasında geçirmiştir.⁶⁰

Refi Efendi, Alence adlı köye ulaştıklarında şehzade Abbas tarafından kendilerine mihmandar tayin edilen şehzade'nin eşikağası naibi Ulu Muhammed Bey'in yanlarına ulaşmıştır. Muhammed Bey kendilerini daha önce karşılamak üzere görevlendirilmesine rağmen diğer yolu takip ettiği için karşılaşmamışlardır. 30 Ağustos gecesini Alence köyünde geçirmişler ertesi gün Mecupınar adında bir Ermeni köyüne ulaşmışlardır. Bu köyde iken Refi Efendi, şehzade'nin vezirine

⁵⁸ Muhtasar Sefaretname, vr.31a-31b.

⁵⁹ Muhtasar Sefaretname, vr.31a-32b.

⁶⁰ Muhtasar Sefaretname, vr.32b-33b.

bir mektup yazıp, bir adamı ve Hüseyin Han'ın tayin ettiği mihmandar olan Ağa Hüseyin ile Şehzade Abbas'ın ordugâhına göndermiştir. 31 Ağustos gecesini Mecupınar köyünde geçiren Refi Efendi ve beraberindekiler, ordugâha bir saat mesafede bulunan bir tepeye ulaştıklarında, Şehzade'nin yasakçıbaşı olan Feth Ali Han Nuri'in maiyetindeki hanlar, mirzalar ve yüz kadar askeri ile birlikte karşılaşmışlardır. Bu karşılama merasimi sırasında da İranlılar "kaç at" adı verilen oyun ile at biniciliğindeki hünelerini göstermişlerdir.⁶¹

Refi Efendi ve beraberindekiler bu karşılama töreninden sonra Şehzade'nin ordugâhına ulaşmışlardır.⁶² Ertesi gün, yani 2 Eylül günü ikinci vaktinde Refi Efendi, Şehzade ile görüşmeye çağırılmıştır. Refi Efendi önce Şehzade otağının bahçesinde bulunan gölgelikte Şehzade'nin veziri Mirza-i Bozork ile kısa süre sohbet etmiş, ardından Şehzade'nin otağına yönelmiştir. Kendisiyle birlikte Şehzade'nin otağına giren Eşikağası'nın, otağa girdiklerinde eğilerek selam verdiğini nakleden Refi Efendi, kendisinin Osmanlı adetlerine göre Şehzade'yi selamladığını anlatmaktadır. Daha sonra biraz daha ilerleyerek Şehzade'ye yaklaştıklarında ikinci defa selam vermişler, bunun ardından Eşikağası yüksek sesle Refi Efendi'yi tanıtmıştır. Mirza-i Bozork'un Refi Efendi'nin getirdiği mektubu yüksek sesle okumasının ardından Şehzade Abbas sağ tarafını işaret ederek Refi Efendi'yi çağırması, Refi Efendi ile yaklaşık iki saat sohbet etmiştir. Bu görüşmede Şehzade, Refi Efendi'nin hatırını sorduktan sonra memuriyetine sebep olan konuları görüşmüşlerdir. Şehzade Refi Efendi'ye güler yüzlü davranmış ve Refi Efendi de bu görüşmede Şehzade'nin kendisine yönelttiği sorulara gerektiği gibi cevap vermiştir. Refi Efendi, Şehzade Abbas ile yaptığı görüşmeyle alakalı bu şekilde özet bilgi vermekle yetinmiştir. Bu görüşmenin ardından çadırına dönmüştür.⁶³ Refi Efendi'nin yolculuğu hakkında verdiği bilgi buraya kadar olup 30 Ekim 1807'de İran'daki görevini tamamlayarak 20 Ocak 1808'de İstanbul'a dönmüştür.⁶⁴

⁶¹ Muhtasar Sefaretname, vr.33b-34a.

⁶² Muhtasar Sefaretname, vr.34a.

⁶³ Muhtasar Sefaretname, vr.35b-37a.

⁶⁴ Muhtasar Sefaretname, vr.19b-20b.

4.Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin Elçiliği

Refi Efendi İran'da bulunduğu süre zarfında Rusya, İngiltere, Fransa ve İran'ın takip ettikleri siyaseti izleyerek, bu siyasetlerinin altında yatan nedenleri bularak İstanbul'a bilgi vermiştir. Refi Efendi ilk başta İran'ın izlediği politika hakkında görüşlerini açıklamıştır. Bunlardan ilki Feth Ali Şah'ın, siyasi kuvvet kazanmak amacıyla, Osmanlı Devleti tarafından, şahlığının tanınmasını istemesidir. Refi Efendi, Feth Ali Şah'ın şahlığın tasdiki konusundaki isteğini, usul olduğu üzere Osmanlı Devleti'ne mektup ve hediyeler göndererek bildirmesi gerektiğini ancak İranlıların kibirli olduklarından Osmanlı'ya karşı çeşitli harp oyunlarına girişerek amaçlarına ulaşmaya çalıştıklarını bildirmiştir.⁶⁵ Refi Efendi, Feth Ali Şah'ın Osmanlı Devleti'nden hediye ve mektup gelmesinden şahlığının tasdikini, eğer bu olmazsa kendisinin kuvvet ve kudretinden bahsedilerek vezirine yazılan mektupta övölmesini umduğunu dile getirmiştir. Durum bu iken Osmanlı Devleti'nden gelen mektupta şahın vasıflarının dile getirilmeyip padişahın vasıflarına övgüyle yer verilmesi şahı oldukça sinirlendirmiştir. Bunun üzerine İran tarafı da Osmanlı Devleti'ne Refi Efendi ile gönderdiği mektupta Feth Ali Şah'ın vasıflarını abartarak dile getirmiştir.⁶⁶

Bundan başka veliahd Abbas Mirza ve vezir-i azam Mirza Şefi, Osmanlı Devleti'ne ve Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'ya elçiler göndererek çeşitli vaatlerle Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni ortaklığa çekmeye çalışmışlardır. Refi Efendi İran'ın bu girişiminin nedenini Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaş halinde bulunması olduğunu, İranlıların hem savaşta ve hem de barış yapılması halinde Osmanlı Devleti'nden faydalanmak amacıyla olduklarını dile getirmiştir. Refi Efendi, Şehzade Abbas ve Mirza Şefi'nin ortaklık söylemlerine rağmen, Rusya'ya karşı Arpaçayı başında Osmanlı kuvvetleriyle birleşip, ittifak ile düşman üzerine yürüyeceklerine dair Yusuf Ziya Paşa ile yaptıkları anlaşmaya uymadıklarını bildirmiştir.⁶⁷

Refi Efendi İran'ın, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesiyle birlikte Rusya'yı gizlice Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmayı

⁶⁵ Mufassal Sefaretname, vr.1b-2b.

⁶⁶ Mufassal Sefaretname, vr.24a-24b.

⁶⁷ Mufassal Sefaretname, vr.1b-2b.

hedeflediğinden bahsetmiştir. Bu bağlamda İranlıların, Osmanlı topraklarında bulunan, İran ve Rusya'ya sınır olan Ahılkelek ve Kars kalelerine Rusya'nın saldırmamasını beklediklerini belirtmiştir. Refi Efendi, eğer bu gerçekleşirse İran'ı kuvvetli bir düşman olarak görmeyen ve İran'ı dilediği zaman yenebilecek veya barışa zorlayabilecek kuvvete sahip olan Rusya'nın tüm kuvvetini Osmanlı Devleti üzerine yönlendireceğini, İran'ın fırsattan istifade ederek kuvvetlerini Osmanlı Devleti üzerine gönderebileceğini dile getirmiştir. Bunun yanında İran'ın hileli siyaseti sonuç vermez ise, Fransa ve Osmanlı'nın Rusya ile yapacağı barışa İran'ın ortak olma düşüncesinde olduğunu dile getirmiştir.⁶⁸

Refi Efendi Napolyon'un, Ruslar işgal ettikleri toprakları asıl sahiplerine iade etmedikçe onlarla barış yapmam dediği söylentilerine ve Fransa ile Osmanlı arasında Rusya'ya karşı ortaklık kurulması yolundaki söylemlere İranlıların inandığı ve bu ortaklığa dâhil olarak fayda sağlamak istediğini belirtmiştir. Refi Efendi, İran'ın bu nedenle Fransa ile yakınlık kurmaya çalıştığı Napolyon'un ise, sonucunda çaresi bulunamayacak gizli ve açık, emel ve faaliyetlerine İran'dan faydalanarak başlamaya çalıştığı, bu sebeple İran'a yakın görüldüğünden söz etmiştir. İranlıların ise Hıristiyan devletlerle yakın ilişki içinde bulunmadıkları için onları tanımadıklarını, Fransızları kendi taraflarına çektiklerini düşünerek onlara gönüllerinin istediğini yaptırabileceklerini sandıklarını hatta Avrupa sanayisinin İran'da yaygınlaştırılabileceğini düşündüklerini, bu nedenle Fransa'ya ardına elçiler gönderdiklerini belirtmiştir. Refi Efendi, İranlıların fikirlerini bu şekilde dile getirdikten sonra Fransızların tutumlarına ilişkin bilgi vermek amacıyla Fransa konsolosu ve tercümanı ile Tahran'da yaptığı gizli görüşmeden söz etmiştir. Görüşme esnasında bu iki kişi, Refi Efendi'ye, İranlıların Napolyon'un istediği gibi aptal, yalancı ve uğruna eziyetli işlere girişmeye değmeyecek bir halk olduğunu alaycı bir dille söylemişlerdir.⁶⁹

Refi Efendi kendisine verilen görev gereği İran ile Fransa'nın arasını soğutmaya çalışmıştır. Refi Efendi, Azerbaycan'ın bir bölümünün Rusya'nın işgali altında bulunduğundan ve Rusya'yı, topraklarından

⁶⁸ Mufassal Sefaretname, vr.2b-3a.

⁶⁹ Mufassal Sefaretname, vr.3b-4b.

çıkarmaya gücü olmayan İran'ın ittifak nedeniyle Fransa askerlerini de topraklarına sokmasının Osmanlı Devleti için iyi sonuçlar doğurmayacağından bahsetmiştir. İran'ın, Osmanlı Devleti'ne karşı kin ve nefret beslediğini dile getiren Refi Efendi, Osmanlı Devleti için İran ile savaşmanın zor olmayacağını ancak Rusya ve Fransa'nın İran topraklarında birleşip Osmanlı Devleti'ne saldırması halinde Osmanlı Devleti'nin bu kuvvetli düşmanlar karşısında zor duruma düşeceğini bildirmiştir. Refi Efendi bu nedenlerden dolayı İran ile Fransa'nın arasını soğutmaya çalıştığını belirtmiştir.⁷⁰

Refi Efendi, İranlıların göz göre göre ülkelerini elleriyle yabancılara teslim ettiklerini dile getirmiştir. Bu sakıncalı duruma engel olmak amacıyla, Veziriazam Mirza Şefi ve Eminü'd-devle Muhammed Hüseyin Han-ı İsfehani ile ve devlet erkânı ile yaptığı görüşmelerde bu durumun tehlikelerini dile getirdiğini kaydetmiştir. Refi Efendi, görüştüğü bu kişilere, Rusların yaptıkları sözleşmelere uymamalarıyla tanınıyor olsalar da uluslararası hukuka uygun hareket ettiklerinden, Napolyon'un ise her ne yaparsa kendi faydası için yaptığı ve onun fiiline ve sözüne güvenmenin doğru olmayacağını vurguladığını belirtmektedir.⁷¹

Refi Efendi, Mirza Şefi ile arasında bu meselelerle ilgili geçen bir tartışmanın Mirza Şefi'nin, Refi Efendi'ye Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya ne amaçla rağbet ettiği sorusunu yöneltmesi üzerine başlamıştır. Refi Efendi, Osmanlı Devleti'nin daima kâfirler ile savaş halinde olduğu için kimi Avrupa devletlerine dost göründüklerini, ancak onlara karşı tedbiri elden bırakmayıp öngörölü hareket ettiklerini ve onları dost olarak görmedikleri için bir menfaat ummadıklarını söyleyerek cevap vermiştir. Refi Efendi'nin bu tartışmayı aktarırken, Mirza Şefi'nin kendisini Platon'dan daha bilgin sanan bir kimse olmasına karşın fesatçı ve fena biri olduğunu vurgulaması oldukça dikkat çekicidir.⁷²

Bu arada Şehzade Abbas Mirza, Fransa elçisi General Gardanne ile birkaç gün müzakere yaptıktan sonra Refi Efendi ile görüşmüştür. Şehzade, Refi Efendi'ye Fransa, Osmanlı topraklarından asker geçirmek

⁷⁰ Mufassal Sefaretname, vr.4b-5a.

⁷¹ Mufassal Sefaretname, vr.5a-5b.

⁷² Mufassal Sefaretname, vr.7a-8a.

isterse Osmanlı Devleti'nin buna razı olup olmayacağını sormuştur. Refi Efendi, kendisinin siyasi meselelerden habersiz olduğunu ve bu soruya kesin bir cevap veremeyeceğini Şehzade'ye bildirmiş ve daha önce Rusya'nın, Osmanlı topraklarından asker geçirme isteğinde bulunduğu, Osmanlı Devleti'nin ise buna müsaade etmediği şeklinde söylentiler duyduğunu eklemiştir. Buna karşılık Şehzade Abbas, Refi Efendi'ye Fransa'nın asker geçirme teklifine Osmanlı Devleti'nin razı olmasının uygun olmayacağını söylemiştir.⁷³

Şehzade, Napolyon'un İngiltere'den intikam almak için Hindistan üzerine sefer yapacağı ve sonra ele geçirilen toprakları İran'a bırakacağı vaadinde bulunması nedeniyle Hindistan'a sefer yapmak konusunda Refi Efendi'nin görüşünü öğrenmek istemiştir. Refi Efendi bu konuda, henüz İran topraklarından Rus askerleri çıkartılmamışken Hint topraklarına sefer düzenleyerek barışı, savaşa tercih etmenin iyi sonuç vermeyeceğini söylemiştir.⁷⁴

Şehzade İran topraklarında Rus askerinin bulunmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve Osmanlı Devleti'nin Rusya ile hala barış yapamadığını, meselelerin kördüğüm olduğunu söylemiştir. Refi Efendi buna karşılık olarak Osmanlı Devleti'nin Rusya ile barış yapmaması halinde savaşa devam edebileceğini beyan etmiş buna ilave olarak Rusya ile İran'ın barış yapıp düşmanı aradan çıkarabileceğini söylemiştir. Şehzade buna karşılık Allah'ın müminlerin yardımcısı olduğunu söyleyerek konuyu değiştirmiştir.⁷⁵ Refi Efendi, İran toprağı olup Rus işgali altında bulunan Şuse, Benbek ve Gümrü İran'da kalmak üzere, Tiflis, Şimahi, Şirvan ve Timukapı derbendini Rusya'ya bırakmayı İran'ın kabul etmesi halinde Fransa'nın bu şartları Rusya'ya kabul ettirmeye çalışarak Rusya ile İran arasında barış yapılmasına aracı olmayı vaat ettiğini bildirmiştir.

Refi Efendi, Fransa'nın İngiltere'den intikam almak için düzenleyeceği Hindistan seferi sırasında İran topraklarından Fransa askerinin geçirmesine razı olunması halinde Hindistan'dan alınan toprakların İran'a bırakacaklarını General Gerdanne'nin Şehzade'ye

⁷³ Mufassal Sefaretname, vr.8a-9a.

⁷⁴ Mufassal Sefaretname, vr.9b-10a.

⁷⁵ Mufassal Sefaretname, vr.10b-11a.

bildirdiğini beyan etmektedir. Bu halde İnan'ın Hindistan'dan aldığı toprakları Rusya'ya vererek Rusya'yı barışa ikna edebileceğini Gadanne'nin dile getirdiğini nakletmiştir.⁷⁶

Mehmed Refi Efendi bu elçiliği esnasında sadece siyasi konuları değil ayrıca Feth Ali şah ve şehzade Abbas'ın kişilikleri ve faaliyetleri hakkında da izlenimlerinden söz etmiştir. Örneğin Refi Efendi, Feth Ali şah'ın tüm niyet ve faaliyetinin evlenme, süslenme, hazine biriktirme, övünme, kibirlenme ve hükümü altındaki halka zulmetmek olduğunu söylemiştir. şehzade Abbas'ı ise oldukça genç olmasına karşın adeta bir yaşlı gibi nefsine düşkünlükten, süslü elbiseler giyinmekten ve yeni binalar yapmaktan sakınan, tüm vaktini savaş hazırlığı ve ava vakfetmiş, hükümdarlığa meyilli ve ülkesinin topraklarını genişletmeye çalışan bir kimse olarak tanımlamıştır. Refi Efendi, şehzade'nin, Rusya ve Fransa'dan getirdiği asker ve mühendisler vasıtasıyla eğitilmiş asker yetiştirmeye çalıştığını ve Osmanlı Devleti'nden tüccarlar aracılığıyla satın alınan bakır ve demirden top ve gülle döktürdüğünü yazmıştır. Refi Efendi, şehzade'ye gönderilen Muhammed Han döneminden kalmış yirmi otuz parça top ve havana ilave olarak şehzade'nin kırk elli parça obüs, çarha ve havan topu yaptırıldığını bildirmektedir. Bunların yanında top ve cephane arabaları ve barut üretimine başlandığı bilgisine de yer vermiştir. Refi Efendi, şehzade'nin, sayısı üç bin kadar olan "soldat" (Almanca: asker) adı verilen askerlerini Avrupalı tekniklere göre yetiştirdiği bilgisini de eklemiştir.⁷⁷

Refi Efendi siyasetin dışında İnan'ın iç meseleleri hakkında da bilgi vermiştir. İnan topraklarında maden rezervi bulunmadığı için İnan'da fulus adıyla anılan, insanların elinde çokça bulunan bakır para başta olmak üzere bakır, demir ve kurşundan üretilen tüm ürünlerin hammaddesini İnan'ın Osmanlı Devleti'nden satın almasıdır. Bunun yanında İnan'da kesilen altın ve gümüş paraların hammaddesinin ise Osmanlı Devleti'nin ve diğer devletlerin paralarından karşılıdığını belirtmiştir. Bu bağlamda Refi Efendi, İnan'a bu madenlerin satılması ve Osmanlı parasının geçişi engellenirse İnan'da silah ve harp malzemeleri üretiminin duracağı gibi para dahi darp edilemeyeceğini söyleyerek İnan'a maden satışının engellenmesinin Osmanlı Devleti için uygun

⁷⁶ Mufassal Sefaretname, vr.11a-11b.

⁷⁷ Mufassal Sefaretname, vr.12a-13a.

olacağı yönünde fikir beyan etmiştir.⁷⁸ İran'da cizye, öşür, gümrük, ve maden vergileri olmadığı için Feth Ali Şah'ın ahaliye ağır vergiler yüklediği, zulmettiği ve istifçilik yaptığından bahsetmiştir. Refi Efendi, Feth Ali Şah'ın bu yaptıklarının, zalimlikleriyle bilinen Haccac ve Dahhak'ın dahi aklına gelemeyeceği yönündedir. Ayrıca, Şah'ın bu tavrının asıl nedeninin İranlıların, Ruslar ile uzlaşıp kendine ihanet edecekleri şüphesinden kaynaklanmaktadır. Şah'ın, aşağılanan ve fakir kalan askerlerin mal elde etme ve övgüye mazhar olma ümidiyle kendisi için savaşmaya mecbur kaldıkları düşüncesindedir. Böylelikle güçsüz kalan hanların Şah'a isyana teşebbüsten çekindiklerini söyleyen Refi Efendi, devlet ricali arasında Şah'ın ölümünden sonra çocukları arasında taht kavgası başlayacağı yolunda söylentileri olduğunu bildirmiştir.⁷⁹

Refi Efendi, han ve nüfuz sahibi kişilerin isyan çıkartmasından çekinen Feth Ali Şah'ın bu kişilerin çocukları veya aileleri arasından birilerini rehin aldığını ve buna bağlı olarak han ve hakimlerin her yıl, Nevruz'da peşkeş adı altında yapmayı taahhüt ettikleri meblağı bizzat Şah'a ödediklerini bildirmiştir. Refi Efendi, İran'a iltica eden Baban Abdurrahman Paşa'ya da Şah'ın aynı muameleyi yaptığını, Abdurrahman Paşa'nın bu meseleden dolayı oldukça kederli olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca kendisine, Abdurrahman Paşa'nın oğlunun iadesi için gerekli görüşmeleri yapmasının tembih edildiğini belirten Refi Efendi, konuyu önce Şehzade Abbas'a ve vezirine açmış ise de, onlar bu meselenin Tahran'da görüşülmesi gerektiğini söylemişlerdir. Refi Efendi bunun üzerine, konuyu Tahran'da Mirza Şefi ile görüşmüştür. Refi Efendi, Mirza Şefi'e tarihten örnekler vererek, bu konunun halledilmemesi halinde iki devlet arasına fesat gireceğinden bahsetmiştir. Refi Efendi, Abdurrahman Paşa'nın Mahmud Bey adındaki büyük oğlunun iade edilmiş olduğunu ancak küçük oğlu Osman Bey'in Tahran'da alıkonulduğunu kaydetmiştir.⁸⁰

Refi Efendi, Bağdat Valisi Ali Paşa'nın, kethüdalık ve kaymakamlık rütbelerine sahip, aslen Gürcü olan Derviş Ağa'yı beraberine yüz kişi vererek, iki yüz elli kese değerindeki hediye ile birlikte Şah'a elçi olarak

⁷⁸ Mufassal Sefaretname, vr.13a-14a.

⁷⁹ Mufassal Sefaretname, vr.14a-15a.

⁸⁰ Mufassal Sefaretname, vr.15b-18b.

göndermiştir. Buna ilave olarak, Ali Paşa'nın ölümü üzerine Bağdat valiliğini elde etmek isteyen Süleyman Paşa'nın, henüz yolda olan Derviş Ağa'ya bir mektup yollamıştır. Refi Efendi, Derviş Ağa'dan yedi, sekiz gün sonra Tahran'a ulaşmış ve Derviş Ağa'nın memuriyet sebebini araştırmıştır. Derviş Ağa'nın görevinin komşuluk ilişkileri ve Abdurrahman Paşa meselesiyle bağlantılı olduğunu söylemesine karşın, Refi Efendi asıl görevinin Süleyman Paşa'nın Bağdat valiliğine getirilmesi için İran'dan yardım istemek olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Süleyman Paşa'nın Tahran'a gönderdiği birkaç enderun ağasının niyetlerinden tam olarak haberdar olunmamasına rağmen bu ağaların Süleyman Paşa'nın Bağdat valiliğine getirilmesi için İran'dan destek gelmesi halinde her sene Şah'a hediye gönderileceği vaadinde bulunmuşlardır.⁸¹ Feth Ali Şah'ın hedefi Bağdat ve Basra gibi İran sınırına yakın olan Osmanlı vilayetlerini ele geçirmektir. Refi Efendi bu vilayetlerin valilerinin İran'a meyletmelerinin Osmanlı Devleti için sakıncalı olacağını dile getirmiştir. Buna bağlı olarak Osmanlı Devleti'ne sadakatlerini göstermek amacıyla bu vilayetlerin valilerinin geçmişten beri, her sene padişaha göndermekte oldukları hediyelerin gönderilmesinin ihmaline mahal verilmemesini önermiştir.⁸²

Sebgi (Sebki) ve Zulam isimli Kürt aşiretleri kış mevsiminde Kars, Beyazıt ve Van civarına yaz mevsiminde ise Hoy ve Revan civarına göç etmektedir. Böylece bu aşiretler hem İran tarafından hem de Osmanlı tarafından hak iddia etmiştir. Refi Efendi de buna ilave olarak sözü edilen aşiretlerin Osmanlı'ya ihanet etmeye başladıklarından bahsetmiştir. Refi Efendi'nin anlattığına göre, İran bu iki aşiretin beyleri olan Abdil Bey ile Hüseyin Bey'i ve Hoy hâkimi olan Karagöz Muhammed Han'ı Beyazıt'ta yağma faaliyetlerine girişmeleri için kışkırtmıştır. Ayrıca İran, Beyazıt Mutasarrıfı İbrahim Paşa'yı zorla kendi tarafına çekmek ve boyun eğdirmek amacıyla bu faaliyetlere girişirken İbrahim Paşa'nın, Abdil ve Hüseyin beyler ve Muhammed Han ile arasındaki husumetten faydalanmıştır. Yusuf Ziya Paşa'nın bu olaylar üzerine yağmalanan malların sahiplerine iadesini talep ettiğini belirten Refi Efendi, kendisine de girişimde bulunması için emir gönderdiğini eklemiştir. Refi Efendi yaptığı görüşmelerde Şehzade Abbas Mirza ve

⁸¹ Mufassal Sefaretname, vr.18b-20a.

⁸² Mufassal Sefaretname, vr.20a-20b.

vezirinin beş, altı sene önce Beyazıt'a kaçan İranlıların iadesine karşılık olarak gasp edilen malların sahiplerine iade edilmesine razı olduklarını dile getirmiştir. Bundan sonra, bu şartlara bağlı olarak Beyazıt'ta bulunan kırk, elli hane halkının İran'a gönderilmiş ve Beyazıt'ta gasp edilen mallar Hoy ve Revan'dan getirilerek sahiplerine dağıtılmıştır.⁸³

Refi Efendi elçiliği esnasında İran'ın barışa aykırı çeşitli tutum ve faaliyetlerinden de bahsetmiştir. Naklettiğine göre bunlardan birisi Cafer Kuli Han İran'dan kaçtıktan sonra gerçekleşmiştir. Cafer Kuli Han'ın damadı olan Beyazıt eski mutasarrıfı Mahmud Paşa, Cafer Kuli Han'ı Beyazıt'a bağlı Köroğlu Kalesi'ne yerleştirmiştir. Bunun üzerine İran, kaleyi koruma bahanesiyle burayı ele geçirmiştir. Bundan sonra kalenin çevresinde bulunan birkaç köyde ahaliye İranlılar zulmettiği gibi sınır bölgesini vergiden muaf tutarak İran reayasının buraya rağbet etmesini sağlanmaya çalışmışlardır.⁸⁴ Refi Efendi'nin Tahran'da bulunduğu sırada, Şehzade Abbas'ın asker göndererek Hakkari'ye bağlı olan Car nahiyesine saldırdığını, İranlıların burada ahaliden zorla vergi toplayıp iki yüz kişiyi esir aldığını kaydetmiştir. Esir edilen kişilerin Tebriz'de müzayede yoluyla satıldığını belirten Refi Efendi, İran'dan bu olay sırasında gasp edilenlerin iadesini istediğini dile getirmiştir. Ayrıca, bu tür meselelerin merkeze bildirilmesinin valilerin uhdesinde olduğunu ve yaşanan olayın Erzurum Valisi Osman Paşa marifetiyle çözülme olasılığı bulunduğu için bu olayı merkeze bildirmekten kaçındığını eklemiştir.⁸⁵

Ayrıca Refi Efendi bu görev esnasında İranlıların kendisine layık olduğu ilgiyi göstermediklerini dile getirmiştir. Ancak Şah ile görüşme yapmamasının nedenini soran diğer devletlerin elçilerine, kendisinin özel elçi olmadığını yalnızca Mirza Şefi'ye mektup getirdiğini, bu durumda Şah ile görüşmesine gerek olmadığını ve İranlıların kendisine umduğundan fazla ilgi gösterdiklerini söylediğini kaydetmiştir. Refi Efendi Tahran'a gittiğini, Şah'ın büyük oğlu ve Tahran hakimi olan Şehzade Hasan Ali Mirza ile görüştüğünü dile getirmiştir.⁸⁶

⁸³ Mufassal Sefaretname, vr.21a-22a.

⁸⁴ Mufassal Sefaretname, vr.22b.

⁸⁵ Mufassal Sefaretname, vr.22b-23b.

⁸⁶ Mufassal Sefaretname, vr.24b-25b.

Elçi İran'dan ayrılırken İranlılara karşı hiçbir konuda mağlup olmamış her soruya uygun cevaplar vermiş ve resmi veda töreni ile İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.⁸⁷

5.Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak Kararı

Refi Efendi İran'a elçi olarak tayin edildiğinde kendisine Küçük Ruznamecilik tevcih edilip hilat giydirildikten sonra bir an önce yola çıkması emredilmiştir.⁸⁸ Refi Efendi'ye yol harcı olarak yirmi bin kuruşluk sehim⁸⁹ kaimesi ita olunmuş ancak sehim kaimesinin satılamaması nedeniyle kendisine cebelü emvalinden yirmi bin kuruş verilerek yola çıkması sağlanmıştır.⁹⁰ Ayrıca Refi Efendi'ye, varlığından haberdar olduğumuz, ancak içeriğine ulaşamadığımız bir talimatname⁹¹ ve Şehzade Abbas ile veziri Mirza-i Bozork'a ve Vezir-i Azam Mirza Şefi'ye ulaştırması için yazılmış mektuplar verilmiştir.⁹² Refi Efendi 23 Mayıs 1807 Cumartesi günü İstanbul'dan Tahran'a gitmek üzere, yola çıkmıştır.⁹³ 1 Eylül 1807 günü Şehzade Abbas'ın ordugâhına varmış, ertesi gün Şehzade ile görüşme yapmış ve Şehzade'ye gönderilen mektubu teslim etmiştir. Buradaki faaliyetlerinden sonra Tahran'a ve oradan Tebriz'e geçmiştir.⁹⁴ 30 Ekim 1807 tarihinde memuriyetini tamamlayıp, Şah tarafından, IV. Mustafa'nın cülusunu tebrik ve ittifak tesisi için görüşmeler yapmak üzere gönderilen,⁹⁵ Şeyhül-İslam Seyyid El-Hacc Ağa İbrahim ile birlikte 20 Ocak 1808'de İstanbul'a ulaşmıştır.⁹⁶ Böylece Refi Efendi yaklaşık sekiz ay süren görevini tamamlamıştır.

İran Elçisi Ağa İbrahim, İstanbul'da ittifak görüşmeleri için girişimde bulunduğu, İstanbul bu teklife nasıl karşılık vereceğini tartışmıştır.

⁸⁷ Mufassal Sefaretname, vr.25b-26a.

⁸⁸ BOA., HAT., 161/6706.

⁸⁹ Sehim: Faizi aydan aya alınmak üzere devlet hazinesine ikraz olunan paraya karşılık olarak alınan resmi senede verilen addır. Bk.: Mehmed Zeki Pakalın, "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü" C.3, İstanbul 1993, s.144.

⁹⁰ BOA., C.HR., 154/7684.

⁹¹ Muhtasar Sefaretname, vr.25b; BOA., HAT., 1362/53712; BOA., HAT., 161/6706.

⁹² Mütercim Ahmed Asım, *a.g.e.*, C.I, s.97; Muhtasar Sefaretname, vr.25b.

⁹³ Muhtasar Sefaretname, vr.19b.

⁹⁴ Mufassal Sefaretname, vr.8a.

⁹⁵ BOA., HAT., 252/14301; BOA., AE.SMST.IV., 1/34.

⁹⁶ Mütercim Ahmed Asım, *a.g.e.*, C.II, s.112.

İttifak oluşturulmasını sakıncalı bulan Osmanlı Devleti, bu teklifi nazikçe geri çevirmenin yollarını aramıştır. İbrahim Efendi'nin ittifak konusunda tam yetkiyle gönderilmemiş olması, buna bağlı olarak müzakerelere başlansa dahi Ağa İbrahim'in İran'a gidip gelmesinin en az iki ay sürecek olmasının Osmanlı'ya vakit kazandıracağı düşünülmüştür.⁹⁷

Refi Efendi, İran'dan dönüşünden sonra, 5 Şubat 1808 tarihinde, elçiliği ile ilgili takriri padişaha sunmuştur.⁹⁸ Ağa İbrahim'in ittifak teklifini görüşmek üzere ordu mensuplarının da bulunduğu mecliste Refi Efendi'nin takriri okunmuş ve ittifak meselesi bu takrire bağlı olarak müzakere edilmiştir. Bu mecliste Osmanlı Devleti'nin daha evvel çeşitli ittifaklara dâhil olduğu ve bunlardan pek fayda sağlanmadığı içinde bulunulan durumda herhangi bir devletle ittifak yapılmasının uygun olmadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte İran ile şu halde ve gelecekte bir ittifak içinde bulunulmasının Osmanlı Devleti'ne zarar vereceği vurgulanmıştır.⁹⁹ İran'ın Osmanlı Devleti'ne sunduğu ittifak teklifinde, savaşa ve barışta birlikte hareket etme, devletlerden birinin dostu diğerinin de dostu, birinin düşmanı diğerinin de düşmanı olması yer almaktadır.¹⁰⁰ Bu fikrin İranlılara ait olmadığı, Fransa'nın İran'a bu şekilde fikir vererek onları teşvik ettiğinin muhtemel olduğu, toplantı esnasında dile getirilmiştir. Bu hususta Fransa'nın geçen seneden beri bu faaliyet içinde olduğu vurgulanmıştır. Bundan başka Osmanlı Devleti'nin tek başına, Rusya ile barış yapma ihtimali olursa, İran ile yapılacak ittifakla bu barış ihtimalinin ortadan kalkacağı dile getirilmiştir.

Toplantının devamında İran'ın Rusya'ya mukavemet edebilecek askeri güçten yoksun olduğu ve İran'da hiçbir maden bulunmadığı için Osmanlı Devleti'nden bakır ve demir gibi madenler gitmedikçe üretmeye çalıştıkları top ve havanların vücuda getirilmesinin mümkün olmayacağı, ayrıca İran halkının şahtan nefret ettiği, bu konuların Refi Efendi'nin raporunda dile getirdiği vurgulanmıştır. Ancak İran'ı

⁹⁷ BOA., HAT.,1356/53125.

⁹⁸ BOA., HAT., 1417/57961. Mufassal Sefaretname bu takririn bir kopyası niteliğindedir, takririn tamamı günümüzde mevcut değildir.

⁹⁹ BOA., AE.SMST.IV., 1/34.

¹⁰⁰ BOA., HAT.,1356/53125.

kırmamak gayesiyle iki İslam devletinin birbirinin doğal müttefiki olduğunun elçiye bildirilmesi uygun bulunmuştur.

Diğer bir konu olan Feth Ali Şah'ın şahlığının Osmanlı tarafından tanınması meselesinde Şah'ın Osmanlı Devleti'ne mektup göndererek talebini belirtmesi gerektiğinin Refi Efendi vasıtasıyla İran'a bildirilmesine rağmen Şah bundan geri durmuştur. Şah'ın bu tarz davranmasına rağmen ittifak meselesinin ortadan kaldırılması amacıyla Feth Ali Şah'a şah unvanıyla hitap edilen name-i hümayun gönderilmesinin uygun olacağı düşünölmüştür.¹⁰¹ Böylece ittifak teklifi geri çevrilirken İran ile ilişkileri zedelemekten uzak durulmaya çalışılmıştır.

Sonuç

Napolyon, Osmanlı Devleti ve İran'ın Rusya ile savaş içinde olmasını fırsat bilerek kendi siyasi ve askeri faaliyetlerine yön vermek amacıyla Osmanlı ve İran nezdinde ittifak girişiminde bulunmuştur. Osmanlı Devlet adamları, Fransa'nın bu girişimini siyasi bir hile olarak değerlendirmiştir. Fransa'nın asıl amacının bu faaliyetler sayesinde Rusya ile ittifak yapıp Osmanlı Devleti'ne saldırmak olduğunu düşünmüşlerdir. Ayrıca Osmanlı Devleti siyasi sorunlar yaşadığı İran'ın böyle bir ittifaka katılma olasılığını da gözden uzak tutmamıştır.

Bu ihtimallerden dolayı Osmanlı Devleti, Fransa ile ittifaka yanaşmadığı gibi İran'ın da Fransa ile ittifak yapmasını sakıncalı bulmuştur. Buna bağlı olarak Osmanlı Devleti, İran elçilerinin, ittifak görüşmelerini yürütmesi için Osmanlı Devleti'nden İran'a elçi gönderilmesini istemesini de fırsat bilerek, Refi Efendi'yi İran ile Fransa'nın arasını bozması için gizli görevle İran'a elçi olarak göndermiştir. Refi Efendi, İranlı devlet adamlarına Fransa ile ittifak yapılmasının sakıncalarını anlatarak ittifakın gerçekleşmemesi için elinden gelen çabayı göstermiştir. Refi Efendi İran'da iken Fransa gizlice Rusya ile Tilsit Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmada hem Osmanlı Devleti'nin hem İran'ın aleyhinde maddeler üzerinde mutabık kalınması üçlü ittifakı imkânsız kılmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin, Refi Efendi aracılığıyla İran ile Fransa'nın arasını bozma girişimlerinde haklı olduğunu göstermiştir.

¹⁰¹ BOA., AE.SMST.IV., 1/34.

Refi Efendi, İran ile Fransa'nın arasını açmaya çalışmanın yanında başka görevler de ifa etmiştir. Osmanlı Devleti, İran'ın ittifak teklifinde bulunmasından istifade ile Abdurrahman Paşa meselesini ve Feth Ali Şah'ın şahlığının tasdiki meselelerini de kendi siyasetine uygun olarak çözüme kavuşturmayı amaçlamıştır. Refi Efendi bu konular üzerine de faaliyetler yürütmüştür.

Ayrıca Osmanlı Devleti Refi Efendi vasıtası ile İran'ın, Osmanlı Devleti'ne karşı bu dönemde yürüttüğü siyaset, İran devlet adamlarının mizacı, İran'ın iç meseleleri ve Osmanlı-İran sınırında yaşanan olaylar gibi çeşitli konularda da bilgi sahibi olmuştur. Refi Efendi'nin elçiliği Osmanlı-İran ilişkileri üzerinde etkili olmuştur. Bunun en önemli göstergesi de İran elçisi Ağa İbrahim'in getirdiği ittifak teklifine verilecek cevabın görüşüldüğü toplantıda alınan kararlara Refi Efendi'nin görüşlerine atıfta bulunulmasıdır.

Bunun yanı sıra İran, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaş halinde bulunmasını fırsat bilerek, Ruslara karşı Osmanlı Devleti'nin yardımını temin etmek ve Feth Ali Şah'ın şahlığının tanınmasını sağlamak üzere, Osmanlı Devleti'ne ardı ardına elçiler göndermiştir.¹⁰²

Refi Efendi'ye göre Napolyon'un İran'ın ittifak teklifine olumlu bakmasının nedeni Hindistan'a tasallut etmiş olan İngiltere ile İran arasındaki dostluk ve ticareti kesip bu yolla İran'ı kuvvetten düşürmektir. Böylece Napolyon bu faaliyetleri sonucunda Ruslarla ittifak yaparak İran'a saldırmak ve İran'ı Ruslarla paylaşmak gibi hedeflerine ulaşmayı amaçlamıştır.¹⁰³

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (B.O.A.)

Ali Emiri Mustafa IV. (BOA., AE.SMST.IV): 1/34.

Cevdet Hariciye (BOA., C.HR): 153/7648; 154/7684.

Cevdet Tımar (BOA., C.TZ.): 16/760.

¹⁰² Muhtasar Sefaretname, vr.23a-24b.

¹⁰³ Muhtasar Sefaretname, vr.23b.

Hatt-ı Hümayun (BOA., HAT.): BOA., HAT., 1362/53712; 161/6704.D; 161/6706; 161/6707; 252/14301; 1273/49396; 1279/49585; 1356/53125; 1357/53193; 1359/53414; 1417/57961; 1417/57962; 1651/4.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (BOA.,TS.MA.E.): 191/25; 318/34; 366/15; 318/34; 318/19; 1307/79.

Kitap ve Makaleler

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (Tertib-i Cedid) C.IX, İstanbul 1309.

Akyılmaz, Gül, *III. Selim Döneminde Osmanlı Dış Politikası ve İç Politika Üzerindeki Etkileri*, (Yayımlanmamış Profesörlük Çalışması), Konya 1995.

Büyükkaya, Mehmed Ali, "Vehhabilik", *DİA*, C.42, s.611-615.

İpşirli, Mehmed, "Hâcegân", *DİA*, C.14, İstanbul 1996, s.430-431.

Kalantarı, Yahya, *Feth-Ali Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sonçağ Tarihi Kürsüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1976.

Karadeniz, Yılmaz, *İran'da Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı*, İstanbul 2006.

Karadeniz, Yılmaz, *Islahat Görünümlü İngiliz İşgali'nin Safhaları*, Ankara 2017.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.V, Ankara 1988.

Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara 1970.

Mütercim Ahmed Asım, *Asım Tarihi*, C.II.

Pakalın, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.

Saray, Mehmed, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, Ankara 1994.

Saray, Mehmed, *Türk-İran İlişkileri*, Ankara 2006.

Seyyid Mehmed Refi Efendi, *İran Sefaretnamesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, Demirbaş No: K 37.

Seyyid Mehmed Refi Efendi, *İran Sefaretnamesi*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: T 1246/3.

Seyyid Mehmed Refi Efendi, *İran Sefaretnamesi*, Kütahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi, Arşiv No: 831.

Seyyid Mehmed Refi Efendi, *İran Sefaretnamesi*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yer No: Y/53-1.

Seyyid Mehmed Refi Efendi, *İran Sefaretnamesi*, Yazma Eserler Kurumu Millet Kütüphanesi, Arşiv No: AETRH 823/1.

Soysal, İsmail, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1999.

Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şâni-zâde Târîhi*, C.I, (Neşre Hazırlayan: Ziya Yılmaz) İstanbul 2008.

Uçarol, Rifat *Siyasi Tarih (1789-1999)*, İstanbul 2000.

Uluerler, Sıtkı, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2009.

Uluerler, Sıtkı. "Osmanlı-İran Siyasi İlişkilerinde İran Şehzadesi Abbas Mirza'nın Rolü(1800-1833)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.22, S.2, Elazığ 2012, s.308-319.

Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Tamamlayıp yayımlayan: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968.

Yalçınkaya, Mehmed Alaaddin "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası –Küçük Kaynarca'dan Tanzimata(1774-1839)", *Türk Dış Politikası –Osmanlı Dönemi-*, C. II, Editör: Mustafa Bıyıklı, İstanbul 2008.

Yazıcı, Tahsin, "Feth Ali Şah", *DİA*, C.12, s.451-452.